

Галина Русин –
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника"
(м. Івано-Франківськ)

Вплив освітньої політики Австро-Угорщини на формування ціннісних орієнтирів у молоді на землях Східної Галичини

У статті розглядаються основні властивості ціннісних орієнтирів молоді. Аналізується діяльність товариства «Руська Трійця», яка стала підґрунтям у формування ціннісних орієнтирів української молоді через українську мову, традиції, культуру, тощо. Розкриваються ідеї Галицьких новаторів, педагогів, освітан які пропагували все українське.

Ключові слова: освіта, ціннісні орієнтири молоді, духовність, народна педагогіка.

Актуальність дослідження. Освітня політика є визначальною у будь-якій державі. Від освітнього розвитку Австро-Угорщини залежало чи вдасться українцям зберегти власні традиції, мову та формування національної інтелігенції. Загалом влада не приділяла увагу розвитку української освіти. Пропоновані Австро-Угорщиною ціннісні орієнтири суперечили прагненням русинів/українців (населенню Східної Галичини). Результат т.зв. реформ відчутний і нині, тому необхідно аналізувати досвід минулого, щоб не наробити помилок у майбутньому, тож актуальним є дослідження механізмів формування ціннісних орієнтирів у молоді в умовах антиукраїнської державної освітньої політики. Основний закон держави та ряд загальнодержавних правових документів, прийняті в 60-х роках XVIII ст., були важливою передумовою для вирішення освітніх питань. Проте певна декларативність та відсутність механізму введення в дію цих законодавчих актів вимагали від громадян держави проявити наполегливість у забезпеченні своїх права на повноцінну освіту. На захист української мови та традицій стали товариства які організувались в Східній Галичині: «Руська Трійця» Іван Вагилевич, Яків Головацький, Маркіян Шашкевич, «Просвіта» та освітяни-педагоги Іван Франко, Василь Стефаник та інші.

Аналіз наукових досліджень. До вивчення цінностей молоді долучились дослідники і з інших галузей знання: філософії, психології, педагогіки, політології, соціальної психології. Дане питання не залишилося без уваги у працях сучасних науковців, серед яких: Бех І. Д., Головатий М. Ф., Дубчак Г. М., Козаков В. М., Пірен М. І., Ребер А., Рокіч М., Савчин М. В., Таланчук П. М., Хмелько В. Є., Щепанський Я., Ядов В. О. та ін.

Мета статті – розглянути процес формування ціннісних орієнтирів у молоді в період освітніх змін у Австро-Угорській імперії в Галичині.

Виклад основного матеріалу. За останні десятиріччя як в нашій країні, так і за кордоном проблема цінностей і ціннісних орієнтацій набула особливої актуальності.

Зупинимось на основних властивостях цінностей. Їх можна поділити на три категорії:

1) Ті цінності, які для однієї людини є вагомими, інша особа може недооцінювати, або зовсім нехтувати. Таким чином, однією із найхарактерніших властивостей цінностей постає її суб'єктивний характер.

2) Пріоритетне значення мають індивідуальні цінності особистості над суспільними. Ієрархія індивідуальних цінностей є тією ланкою, що пов'язує окрему людину та суспільство.

3) Ще одна особливість полягає у тому, що ціннісні орієнтації не можуть бути заданими чи принесеними кимось ззовні. Вони – результат діяльності конкретної людини. Ціннісні орієнтації – це певна сукупність ієрархічно пов'язаних між собою цінностей, які задають спрямованості людському життю. У філософському словнику ціннісні орієнтації – «важливі елементи внутрішньої структури особистості, які закріплені життєвим досвідом особистості, всією сукупністю його переживань».

Ціннісні орієнтації людини складаються в певну систему. Серед усієї ієрархії цінностей можна виділити ті, які є загальнолюдськими/глобальними, тобто властиві переважній більшості людей, наприклад: Свобода, Праця, Творчість, Гуманізм, Солідарність, Чесність, Вихованість, Інтелігентність, Сім'я, Нація, Народ, Діти.

Ціннісні орієнтації особистості не тільки визначають мотивацію індивідуальної поведінки, але й складають світогляд людини які формуються в процесі виховання і навчання. Причому навчання має на меті не стільки повідомити конкретні знання з певної галузі, як відтворити культурні та історичні норми які сприяють самореалізації особистості.

Через виховання здійснюється трансляція (передача) ціннісних орієнтирів від. У ході історичного розвитку сформувався цілий ряд механізмів, з допомогою яких здійснюється передача цінностей через покоління. Серед них чільне місце посідає: сім'я, церква, мистецтво, література, культура.

Закон «Політична устава шкільна» (Politische Verfassung der deutsthen Volsschunen fur die osterreichischen Provinzen mit Ausname von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien) від 11 серпня 1805 року став головним документом початкової школи Галичини. Цей документ не був націлений на освітню реформу, він лише перезатверджував заскорозлі шкільні розпорядження попередників. Закон не враховував реального стану речей, що склався у освіті в Галичині на той час.

Це стосується, насамперед, мовного питання (навчання, починаючи з парафіяльних шкіл ведеться німецькою мовою) та економічного розвитку краю (маргінес імперії та зубожіле населення). Основною метою виховання в початковій школі була настанова на те, що «треба прямувати до того, щоб було навчено добре і близьким до серця способом християнської релігії, і щоб діти одержали відповідні вказівки, що стосуються оточуючих їх речей і відносин, в яких вони живуть і житимуть»[2]. Зміст шкільної освіти Австро-Угорської влади обстоював думку, що «держава не може прагнути, щоб у дітей селян розвивались нахил до вченості, не може бажати, щоб у них пробуджувались хоч би потяг до неї, тому що суспільство потребує багать діяльних рук, а не багато вчених. Отже, держава змушена вимагати, щоб діти селян виростили досвідченими і зграбними ремісниками, розторопними, побожними і задоволеними християнами і, зокрема, вдячними, вірними і покірними підданими монарха...З цією метою хай вони вивчають за вимогами сучасних шкільних порядків: а) християнську науку; б) господарську справу і сільське господарство; в) обов'язки підданого перед своїм монархом, паном та іншими начальниками; г) обов'язок вірно, по-геройськи і чесно служити у війську, як личить справжньому захисникові батьківщини; д) і, на кінець, хай вчиться читати, писати і рахувати » [3].

Тож, як засвідчує цей документ головним завданням початкової школи в Галичині, є не розвиток здібностей і задатків школярів (теорія «сродної праці» за Г.Сковородою), уміння мислити, аналізувати, а вишкіл вірно підданих слуг Австро-Угорської імперії. Домінантним у цьому законі є становий поділ суспільства.

Водночас, громадськість Галичини не погоджувалась з такими положеннями у законі про школу. Було висловлено низьку критичних зауважень щодо мети виховання дітей у початковій школі, принципів шкільництва та нехтування історичним минулим краю. Чимало праць І. Вагилевича, Я. Головацького, В. Стефаніка, М. Шухевича, означеного періоду торкаються цих проблем, що у свою чергу знайшло відгук та підтримку у інших народностей вкажи які саме.

Представники місцевої Австро-Угорської влади робили усе, щоб асимілювати українське населення. Це стосувалося як мовного аспекту так і свободи віросповідання та соціально-політичної приналежності населення краю. На спротив місцевій адміністрації наважилась виступити «Руська Трійця» - (Маркіян Шашкевич (1811–1843 рр.), Іван Вагилевич (1811–1866 рр.) та Яків Головацький (1814 – 1888 рр.)) Вони обстоювали

думку, що у школах повинен відбуватися усесторонній та гармонійний розвиток дитини через процес навчання та виховання, що повинен ґрунтуватися на традиціях свого народу, звичаях та обрядах які передаються з діда-прадіда як через усну народну творчість, так і через напрацювання етнопедagogіки. М. Шашкевич збирав фольклор на рідній Золочівщині. Його поезія була сповнена національно-історичною проблематикою («Руська мова», «Дайте руки», «Слово до читателів руського язика», «Побратим», «Лиха доля», «Хмельницького обступлення Львова», «О Наливайку», «Болеслав Кривоустий», «Псалми Русланові». У 1836 р. М. Шашкевич опублікував брошуру «Азбука і Abecadlo» (1836), спрямовану проти спроб заведення в українській мові латинської абетки. Переклав частину «Слова о полку Ігоревім» та Святого Письма (Євангеліє від Матея і Йоана) на народну мову (1842). Посмертно Яків Головацький видав «Читанку» Шашкевича для малих дітей (1850).

І. Вагилевич обрав для свого вивчення культурні традиції сіл Калущини, Стрийщини, Сколівщини. Я. Головацький обійшов майже всю Галичину, Закарпаття й значну частину Буковини. Таким чином вони відкривали для громадськості історичну значимість українського народу.

Формування естетичних смаків у молоді І. Франко вбачає у безпосередньому залученні їх до вивчення народної пісенної творчості, побуту, культури, традицій та звичаїв свого краю. Акцентуючи увагу на тісному зв'язку художньої літератури з усною народною творчістю, наголошував, що «виразних і тривких границь між словесністю і писемством нема, бо те, що раз затверджено на письмі, може переходити знов у усну традицію, в пам'ять і життя нових поколінь, і, навпаки, те, що вчора зложилося і усній передачі або існувало від віків у пам'яті людей, сьогодні може бути закріплене письмом» [3, с.7-8].

Продовжуючи свою просвітницьку діяльність «Руська Трійця» вважала своїм важливим завданням видавати літературно-наукові збірки, в яких би розкривалось та засвідчувалось існування галицької української культури та української літератури.

На початку 30-х років М. Шашкевич підготував рукописну збірку «Син Русі», що стала першою спробою колективного виступу передової молоді на захист української літератури. У 1834 р. «Руська Трійця» підготувала для друку фольклорно-літературну «Зоря» в якій були зібрані народні пісні членів гуртка – це матеріали які засуджували дії Австрійської імперії та закликали українців до визвольної боротьби. Проте цензура заборонила її публікацію, а упорядників збірки поліція взяла під пильний нагляд.

Невдовзі була підготовлена нова збірка «Русалка Дністрова» і знову не отримала підтримки від влади, передбачаючи, що це спонукатиме населення до небажаних наслідків. Та «Руська Трійця» знайшла рішення і в 1837 р. надрукувала збірник в Будапешті, чим іще більше обурила проти себе місцеву адміністрацію. Цей збірник ніс в собі живу народну мову, її культуру, традиції оспівування визвольної боротьби народу проти іноземних поневолювачів, закликом до єдності з усіма слов'янськими народами та голосом протесту проти безправ'я і денационалізації. І. Франко вважав, що збірка «Русалка Дністрова», була свого часу явищем наскрізь революційним.

І. Вагилевич так писав про значення «Русалки Дністрової»: «Вона запалила вогонь, що його тільки гробова персть загасити може, спасла народ від загибелі й отворила очі кожному письменному чоловікові, в якого лишилося ще незіпсоване українське серце, показала йому його положення, обов'язки для народу й спосіб, як ті обов'язки треба сповняти» [4, с.24]

Творчість «Руської Трійці» переступила межу вузького культурництва, започаткувала нову, прогресивну суспільну думку. В умовах, коли український народ на західноукраїнських землях стояв уже на межі національної прірви, а верхівка онімченої і ополяченої української інтелігенції слідом за польською шляхтою заперечувала саме існування українського народу в Галичині, то «Руська Трійця» нагадувала, що древній український народ зі своїми самобутніми традиціями «був великим і величним», а земля

його «честь і славу мала», засвідчену видатними пам'ятниками історії та культури. В збірці автори показали галицьких українців як частину українського народу, розселеного «по хліборобських околицях з-поза гір Бескидських за Дон» [5, с.34-35].

«Шашкевич та його соратники захищали українську мову від спроб польських шляхетських ідеологів принизити український народ до становища «галузки» польського народу, а українську мову – до діалекту польської мови, від «своїх» австрофілів, що пропагували церковно-слов'янське рутенське язичіє, як і від прихильників доктрини «про єдність усього руського народу» [Там же, с.26]. Вони доводили, що треба писати наукові публікації, збірки, твори мовою народу, а правопис повинен бути не латинський, польський чи російський, а свій, зрозумілий і легкий для народу.

Головну увагу в своїх творах «Руська Трійця» звертала на політичну історію, на докази самостійного існування українського народу з його культурними традиціями, побутом, звичаями та рідної мовою в минулому. Період з XIV о XVIII ст. на Україні, зокрема в Галичині, вона характеризується як період втрати національної незалежності.

Діяльність «Руської Трійці» - яскрава сторінка в історії суспільного та національно-культурного руху галицьких українців, їй були притаманні загальні риси західноєвропейського просвітництва. Їхні ідеї були підхоплені і розвивались галицькими діячами 2 половини XIX ст. [6, с.24-30].

І.Франко наголошував, що «всі здобутки культури і науки сталися власністю народу». Він критикував тогочасну систему виховання та навчання у школах, що обмежувалася набуттям школярами навиків читання і письма, закликав дати дітям «справжнє розумове живлення», звертав увагу «на необхідність систематично навчатись усіма засобами» [7, с.18]. Також щиро обурювався, що Австро-Угорська влада прагне створити окремі школи для дітей селян, ремісників, чиновників, дбаючи лише про те, щоб «кожен швець повинен залишитися біля своїх колодок і ніхто не повинен пробувати вибитися з того прошарку, з якого походить» [8, с.25].

Його виховним ідеалом була людина, здатна протистояти несправедливим соціально-політичним устоям. У своїй праці «Великі діяння пана Бобжинського» (1901) І.Франко писав: «Народна школа – в першу чергу повинна була давати сільській дитині те, що буде більш необхідним для її селянського становища – nota bene з точки зору її виховання – слухняність, богобоязливість, терплячість, любов до клаптика землі, покірність і тому подібні чесноти. Власні думки, знання, характер – про це не питають». Дослідник наголошував на таких якостях особистості, людини нового суспільства як «внутрішній спокій», сила і ясність переконань, чиста совість і боротьба, вічна ненастанна боротьба проти темноти, фальші і дармоїдства» [9, с.295].

Особливу увагу І. Франко звертає на розвиток **розумового виховання** особистості. Він вважав, що піднесення молодого покоління і всього народу на ту височінь, на яку ставить людей сучасна наука можливе лише за умови систематичного навчання. Це означає, що знання, якими оволодіває людина, повинні бути не тільки широкими, а й такими, що ґрунтуються на найвищих досягненнях наукової думки. Також, не слід закривати очей дітям на різноманітне бачення світу, а треба знайомити їх з цими поглядами, примушувати замислюватись і підводити до самостійних висновків про хибність поглядів противників справді наукового світорозуміння [7, с.25-28].

І.Франко вважав, що потрібно ще змалку «вщепити в учнів любов до науки, зацікавити їх, привчити думати і дати ґрунтовні початки». Він акцентував на необхідності розвивати самостійне критичне **мислення** учнів – «здібність власного думання» - необхідно впроваджувати в усіх типах шкіл. Уже в початковій школі потрібно «...подавати дитині зразу, коли ще пам'ять у неї свіжа, ціпка і вразливість жива, якнайбільшу масу цікавих даних

про природу і людей, з котрих би вона відтак з ростом мислення вмiла легко й сама виводити множество внескiв...» [7, с.118].

Виховання «власної думки», «власної духовної праці» має бути також одним із найважливіших завдань народної школи. Учні повинні навчитися «володіти своїм мозком», розвинути пам'ять і критичне мислення; це пізніше знадобиться їм у житті, в самостійній праці після закінчення навчання. Розвиток самостійного мислення учнів не може розвиватись стихійно, тому він добивався, щоб справа виховання молодих поколінь перебувала в руках добре підготовлених, здібних педагогів.

Основна ідея української (народної) школи – національне виховання, яке повинно будуватись на національному ґрунті, народній педагогіці, життя народу та його традиції. «Виховання народу мусить вирости з традицій, з культурного стану того народу, мусить корінитися в характері, привичках народу, інакше се буде даремна трата часу й сил» [10, с.15].

Формування ціннісних орієнтирів свідомого українця проходить через оволодіння національною культурою рідного народу. Тому перед школою стоїть «величезна дієва задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, звідки б вона не йшла, та притім податний на присвоєння собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остаятися» [11, с.404]. Звернення до галицької української молоді І.Франко, закликав розвивати в собі головні рушійні сили життєдіяльності людини, а саме: розум, почуття, волю, вчитися ними керувати. «Здобувайте знання – теоретичне й практичне, гартуйте свою волю, виробляйте себе на серйозних, свідомих і статечних мужів, повних любові до свого народу і здібних виявляти ту любов не потоками шумних фраз, а невтомною, тихою працею. Таких мужів потребує кожна нація й кожна історична доба, коли всій нашій Україні перший раз у її історичному житті всміхається хоч трохи повна горожанська і політична свобода» [11, с. 402].

Праці І.Франка про українське шкільництво є одним із достовірних джерел для висвітлення історії вітчизняної педагогіки Галичини Австрійського періоду. Проаналізувавши його роботи, можемо зробити висновок про те, що дослідник вбачав мету національного виховання - у свідомому патріотизмі, високій моральності, вихованості, господарності, освіченості, професіоналізмі, фізичній та естетичній досконалості, витривалості, підприємливості та ініціативи.

Висновки. Отже, Галицькі новатори ввели нові системи цінностей, котрі ґрунтуються на національній гідності та гордості за свій народ. Звернення до духовних, моральних, родинних цінностей, формують у молоді цілісність у сприйнятті свого рідного. Ними стали товариства, педагоги, освітяни які впроваджували українську мову й культуру в усі сфери громадського життя.

Джерела та література:

1. Buzek. Studia z zakresu administracji wuchowania publicznego.- Lwow.- 1904.- S.
2. Galicyjskie wspomnienia szkolne. Pod. Red. A.Knota.-Kraków. 1955. – S.XX.
3. Франко І. Теорія і розвій історії літератури. –Т.40.- Київ: Наукова думка, 1976.– 440 с.
4. Кореспонденція Я.Головацького, в літах 1835-1849.....с.24)
5. «Русалка Дністрова» документи і матеріали / АН УРСР. Ін-т сусп. наук та ін.– упорядники: Стеблій Ф.І., Купчинський О.А., Грицак Я.Й., Парубій В.І., Полянський О.А. – Київ, Наукова думка. – 1989. – 545 с.

6. М.Кугутяк. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (19 ст – 1939 р.р.). Івано-Франківськ. - 1993. -200 с.
7. Франко І. Твори в 50-ти томах. Том 19. Київ: Наукова думка, 1976.– 220 с.
8. Die Zeit. -1901.- № 356. – С.18-25.
9. Дзвін.- Львів.- 1878.- С. 295
10. Франко І. Хома з серцем і Хома без серця// Твори: в 50-х. – Т.22. – К., 1976-1989. – С.15. – 440 с.
11. І.Франко. Одвертий лист до галицької української молоді // Твори: В 50 т. – Т.45. – К., 1976. – С.404. – 550 с.

References

1. Buzek. Studia z zakresu administracji wuchowania publicznego.- Lwow.- 1904.- S.
2. Galicyjskie wspomnienia szkolne. Pod. Red. A.Knota.-Kraków. 1955. – S.XX.
3. Franko I. Teorija i rozvij istorii' literatury. –Т.40.- Kyi'v: Naukova dumka, 1976.– 440 s.
4. Korespondencija Ja.Golovac'kogo, v litah 1835-1849.....s.24
5. «Rusalka Dnistrova» dokumenty i materialy / AN URSR. Ins-t susp.. nauk ta in..– uporjadnyky: Steblij F.I., Kupchyns'kyj O.A., Grycak Ja.J., Parubij V.I., Poljans'kyj O.A. – Kyi'v, Naukova dumka. – 1989. – 545 s.
6. М.Кугутяк. Галычына: сторинкы історії'. Нарыс suspil'no-politychnogo ruhu (19 st – 1939 r.r.). Ivano-Frankivs'k. - 1993. -200 s.
7. Franko I. Tvory v 50-ty tomah. Tom 19. Kyi'v: Naukova dumka, 1976.– 220 s.
8. Die Zeit. -1901.- № 356. – S.18-25.
9. Dzvyn.- L'viv.- 1878.- S. 295
10. Franko I. Homa z sercem i Homa bez sercja// Tvory: v 50-h. – Т.22. – К., 1976-1989. – S.15. – 440 s.
11. I.Franko. Odvertyj lyst do galyc'koi' ukrai'ns'koi' molodi // Tvory: V 50 t. – Т.45. – К., 1976. – S.404. – 550 s.